

31942

I. Miloia

Biserica medievală dela Căvăran

Die mittelalterliche
Kirche bei Căvăran

1930

IPOGRAFIA ROMÂNEASCĂ" TIMIȘOARA

31482
28718

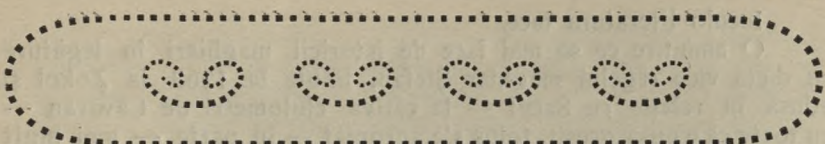
D

Extras din Analele Banatului

Fasc. 7.

(Anul III - 1930 - No. 4)

1940 : 1055.

Biserica medievală dela Căvăran

Intre satul Căvăran și linia ferată, în imediata apropiere a drumului ce duce la Mâtnic, se ridică, pe proprietatea dlui N. Neagoe, o movilă acoperită de spini și pomi. În jurul ei fantezia poporului a țesut multe legende rezervându-i însă constant rolul de „Cetate” după cum dealtfel o numesc și astăzi.

Din poveștile acestea natural nu lipsesc Turcii, cari au bombardat cetatea de pe muntele Pleșu, știind locuitorii ei precis și locul de unde au tras tunurile păgâne. Mai știu să precizeze existența unui coridor care pleacă dela această „cetate” și duce când la Caransebeș (20 de km.), când la Timiș sau în alte locuri. Caracterul de cetate îl împrumută movilei și șanțurile de apă ce par a fi trase în jurul ei — în realitate sunt șanțuri prin care a curs cândva apă vie în formă de pârâiașe — asupra cărora vom reveni.

Literatura istorică veche nu ne dădumirește nici ea mai mult. Astfel F. Milleker în excelentul său repertoriu ¹⁾ zice la 1906 : *... movilă înconjurată cu apă la Nord, Vest și Est. Pe coasta acesteia jur împrejur terase, fiind rămășițele unor șanțuri. Pe vârful se pot constata resturi de piatră și cărămidă. Este o cetate preistorică de pământ, folosită și de Romani, dela cari provin resturile de zidărie. Dealtcum movila domină regiunea și închide valea Timișului*“.

În 1909 publică următoarele : ²⁾ *„Cetatea de pământ ce a existat aproape de gară, au folosit-o pentru scopuri militare Romanii, după cum o dovedește molozul de zid de aci, construind aci un avantpost spre Vest al Tibiscului, și închizând aceasta (movila) calea înaintea iazigilor dușmani; și localnici văd în această movilă șanțul roman (?)”*

Pesty Fryges vorbind în monumentală sa operă despre Căvăran ³⁾ amintește această movilă căreia nu-i dă nici o explicație precisă, notează însă din spusele bătrânilor că din acest loc nu odată s’au scos bucăți patrate de „marmoră” pe care aceștia au folosit-o la construirea caselor lor.

¹⁾ Délmagyarország régiségleletei v. III., p. I. 1906, pag. 87.

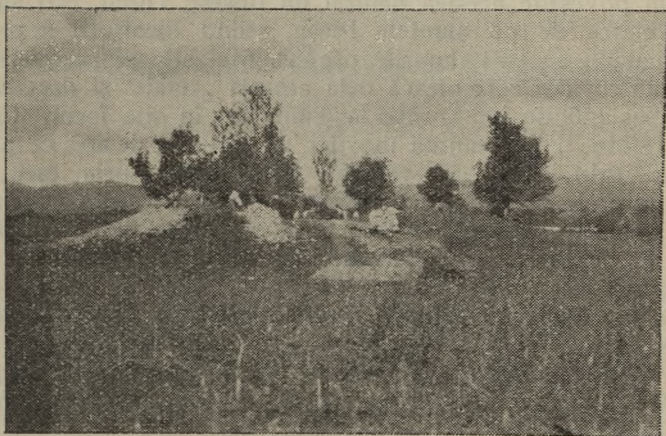
²⁾ Op. cit. V. III. p. II., pag. 230.

³⁾ Krassó vármegye története vol. II. p. I. pag. 254.

Incolo literatura tace.

O amintire ce se mai face de istoricii maghiari în legătură cu dieta vice regelui maghiar Ștefan, ținută la 1263 la Zokol și adusă în relație cu Sacul — la câțiva kilometri de Căvăran — cu toate că e pusă greșit, totuș s'a apropiat — în parte — mai mult de adevărul neașteptat pe care ni l-au dovedit săpăturile. Vom reveni mai jos.

Cu ocazia cercetărilor arheologice în sudul Banatului întreprinse în toamna aceasta împreună cu d-l C. Daicovici conferențiar la Universitatea din Cluj, am făcut o secțiune transversală, care a avut rezultatul de a descoperi la adâncime de cca 1 metru un zid puternic, gros de 1.40 m., din piatră de râu legată cu mortar de cea mai bună calitate, apoi fragmente de cărămizi și țigle romane, ceramică ș. a. Stațiunea fiind mică, exploatabilă într-o singură campanie de lucru, prezentând apoi toate aparențele unei mici întărituri romane (?), am hotărît ca după terminarea excursiei noastre să ne fixăm aci, deschizând această movilă în întregime.

„Cetatea“ dela Căvăran.

Situația.

Locul pe care se ridică movila este situat pe latura stângă a Timișului la o distanță de cca 1 km dela alvia acestuia, străjuit înspre Răsărit de dealurile *Vârful Cornului*, *Dealul lui Ștefan*, *Dealul mic* și *Pleşul*, iar spre Apus se lărgeste valea Timișului pe o distanță de cca 5 km, închisă fiind de seria de movile ondulând, ce se accentuează tot mai mult înspre Mătnic și Silvășel și formează dealurile *Dealul sec*, *Ogașul zidului*, *Varnița* ș. a. Fiind deci aproape în mijlocul văii Timișului, locul a putut câștiga și o considerabilă importanță strategică deoarece orice mișcare pe această vale se putea face numai cu știrea celor ce se găseau aci.

Importanța strategică a locului i-a împrumutat acestuia și importanță politică în evul mediu, despre care vom vorbi cu altă ocazie, rol ce până acum a fost ignorat. În tot cazul situația favorizată a acestui punct a putut duce în eroare pe Milleker atunci când vede pe această movilă un punct de observație avansat al Castrului dela Tibiscum.

Afară de Timiș, valea a fost tăiată pe vremuri și de alte pâraie azi prezente doar prin alvia lor uscată. Dintre acestea pe noi ne interesează îndeosebi aceea ce șerpuind dinspre *Prisaca*, trece prin imediata apropiere a movilei și care formând diferite ramificații la acest punct, a înconjurat o mică insulă pe care se putea ridica o construcție fortificată prin „vânele” numite. Acestea trebuiau doar corectate ici colea, ca să devină adevărate sanțuri de apărare.

Movila are forma eliptică având diametrul lung, orientat înspre răsărit, de cca 50 m., iar cel scurt de cca 24 m.; deasupra solului se înalță la cca 3 metri.

Săpăturile s'au făcut în două reprize de câte 4 zile la începutul și sfârșitul lui Octombrie. Având la dispoziție mulți muncitori, stațiunea a putut fi desvelită în întregime în decursul acestor

O secțiune.

opt zile. La începutul lucrărilor a luat parte și d-l C. Daicovici, deoarece cum am amintit se credea aci o mică stațiune romană. La a treia zi de lucrări caracterul roman al fortificației, începuse să fie tras la îndoală, ca în a patra, să se nască o ipoteză nouă care în decursul săpăturilor succesive s'a dovedit a fi cea adevărată. Astfel fiind d-l C. Daicovici la a doua repriză n'a mai luat parte la lucrări, ieșind acestea din domeniul preocupărilor sale de arheolog clasic.¹⁾

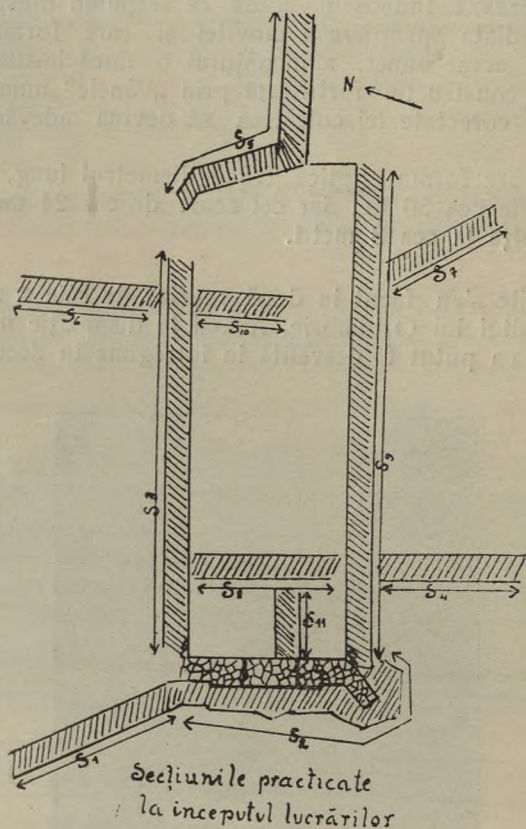

Fig. 2.

Prima secțiune făcută cu ocazia excursiei noastre, la latura Nord-Vest a movilei a scos la iveală colțul unui zid puternic gros de 1.40 m.

În timp ce săpătura continua urmărind latura zidului ce se desvolta spre Sud, s'au practicat și alte secțiuni, notate în fig. No. 2.

¹⁾ Țin să-i mulțumesc și pe această cale pentru concursul prețios și pentru ajutorul dat în legătură cu descifrarea materialului roman, considerabil, scos din aceste săpături.

Zidul Vest,

Mai ușor s'a dat de zid la S 4, fiind aci construcția conservată la o înălțime mai mare decât în alte părți unde s'au tăiat șanțuri. Constatând și din celelalte secțiuni că zidul se conservă mai mult sau mai puțin pe toate patru laturile s'a început urmărirea lui.

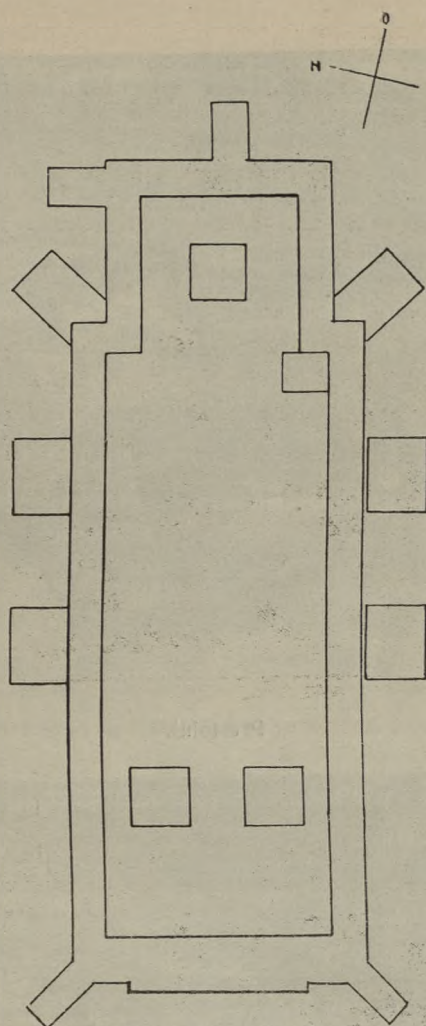
Prima bănuială asupra caracterului roman al construcției am avut-o atunci când la colțul Sud-Vest al zidului s'a dat de baza

Fațada Vest, cu intrarea.

unui contrafort al cărui pandant s'a constatat mai târziu și la colțul Nord-Vest.

La mijlocul peretului Vest s'a constatat intrare, fiind lungimea acestei laturi de 7.80 m. iar largimea intrării de m. 1,40.

PLANUL BISERICII DIN CĂVĂRAN
1:100

În continuare au fost desgropate zidurile ce plecau spre Est. La o distanță de 17.60 m. zidurile formând o frângere în spre interior se continuau în aceeași direcție pe o porțiune de încă 4 metri. Biserica are în interior dimensiunile următoare: lungime m. 20, lărgime m. 6.

Având acum elementele: contraforturi, construcție lungă și îngustă, cu acel întrând la capăt, orientare spre răsărit, s'a pus hotărât problema *unei biserici*.

În decursul reprizei a doua spre a ne asigura asupra acestei supozitii, lucrările au fost concentrate asupra presupusului altar, unde, dacă de fapt aveam deaface cu o biserică, trebuiau găsite urmele prestolului. Bănuelile noastre, s'au adeverit întocmai, deoarece în

Prestolul. 7

Porțiune din altar.

Altarul văzut dela Răsărit.

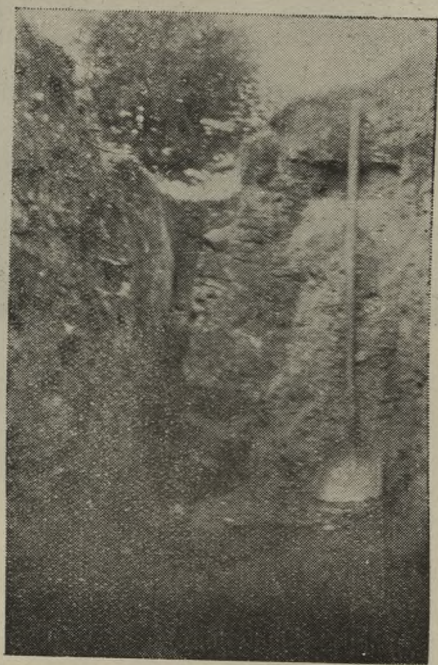
spațiul patrat care era altarul s'a găsit bine conservată, substrucția acestui prestol.

Deacum nu mai putea să existe nici o bănuială asupra destinației acestei construcții.

În continuare s'au făcut săpături la locul unde am presupus despărțământul tinzii femeilor (nartex) și substrucția unui eventual turn (S. 8). Și aci s'a dovedit corectă presupunerea noastră găsindu-se bazele a doi piloni puternici.

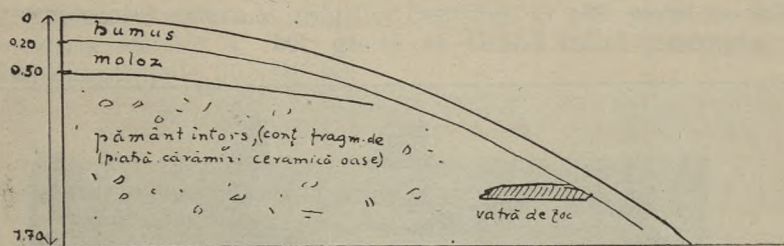
După ce ne-am orientat asupra mersului zidurilor și asupra rostului acestui edificiu, săpăturile s'au continuat în adâncime spre a putea câștiga o icoană clară și asupra detaliilor arhitectonice, asupra cărora puteau să facă lumină eventualele fragmente din moloz. Cu această ocazie s'au găsit la cele 2 intrânde pe laturile Sud și Nord câte un contrafort puternic, iar la latura Est, la altar, alte două contraforturi egale cu cele 2 dela latura Vest.

Tot în decursul acestor lucrări dealungul zidurilor s'au găsit afară de aceste 6 contraforturi, 4 bastioane puternice, câte două pe laturile Sud și Nord, ridicate ulterior. Cele două bastioane la latura Nord, sunt lipite de zidul original, cele două însă pe latura Sud s'au înclinat înspre Sud, ceicea se constată din faptul

De stânga se vede profilul zidului original,
de dreapta bastionul înclinat.

că la partea de sus acestea sunt deplasate la o distanță de 0.30 m., în timp ce la bază, la o adâncime de 3 m. bastionul e lipit de fundamentul zidului.

Secțiunea Nr. 1

Secțiunile,

Reproducem aci înfățișarea secțiunii No. 1 adaugând că în celelalte secțiuni se prezintă aceeași situație, încât pe acestea le vom cita doar când va fi vorba de anumite obiecte mai de seamă găsite în decursul săpăturilor.

Sub un strat humus de 0.20 m. se găsește al doilea strat de moloș curat, fără urmă de humă, gros de 0.30—0.35 cm; moloșul este compus din mortar, piatră de râu, fragmente de țiglă, în mare parte având caracter roman, și fragmente de cărămidă. Urmează apoi stratul, de cca 1,70, de pământ întors conținând oase, și alte obiecte, între cari multă ceramică, apoi câte-o piatră de râu și bucăți de mortar, intrate și unele și altele în acest strat cu ocazia înmormântărilor. La 3,40 dela zid și corăspunzând înălțimii de 1,30 a secțiunii s'a găsit o vatră de foc, groasă de 0,07 m. pe o întindere de cca 2 m². Afară de câteva fragmente de olărie, alte obiecte aci nu s'au găsit.

Materialul.

Cum s'a spus mai sus, zidul este construit în *opus incertum* cu *emplecton*, din piatră de râu și fragmente de cărămidă romană legate cu mortar de cea mai bună calitate; Piatra de râu a putut-o da Timișul ce curge la o depărtare de 1 Km iar cărămidă, precum și celalt material roman, a fost scos din imensa „carieră” ce va fi fost în evul mediu, *Castrul și municipiul Tibiscum*, la o distanță de 12 Km. Dar nu numai cărămidă romană conține acest zid. La 6 metri dela colțul S.-V. inspre Ost, s'a găsit în fundament, folo-

Mostre de material roman.

sit ca o piatră oarecare, un fragment dintr'un pedestal de marmoră — crăpat în două în decursul plasării în zid — având dimensiunile $1.20 \times 0.60 \times 0.23$, cu un profil de toată frumusețea atât ca desen cât și ca șlefuire.

În contrafortul dela colțul N.-V. s'a găsit alt bloc de piatră de calcar folosit la Tibiscum în fundamentul vreunei clădiri, sau la rivestimentul extern al zidurilor castrului. O altă piatră de talie din aceeași materie a fost găsită ca făcând colțul prestolului și având dimensiunile $30 \times 30 \times 60$.

Fața externă a zidului, tencuită.

Câtă importanță esetică i s'a dat acestuia din urmă se poate vedea și din faptul că afară de acest bloc, s'a mai constatat locul altui bloc la fel — lipsia de altcui când s'au făcut săpăturile — multe cărămizi romane, și o lespede de marmoră șlefuită pe una din laturile înguste și având dimensiunile $0.90 \times 0.60 \times 0.14$.

Afară de materialul roman amintit mai sus, s'a mai constatat în cementul zidurilor și fragmente de olane cu toate că în cantitate mai mică. Cu atât mai considerabilă a fost această cantitate în molozul liber, ca dovadă că însăși construcția a fost acoperită — cel puțin în parte — tot cu țiglă romană.

Pe lângă cărămida romană ce poartă diferite semne de ale fabricii, astfel mai multe cercuri concentrice, linii paralele apăsată cu degetele, linii paralele încrucișându-se, și afară de două cărămizi mammate, bucăți de mozaic s. a. s'au găsit și multe cărămizi având caracter medieval atât ca formă cât și ca pastă.

Pavimentul bisericii după cât s'a putut constata a fost construit din cărămidă romană, foarte potrivită pentru acest scop prin mărimea ei.

Zidurile au fost acoperite în exterior cu mortar gros de var și nisip și vopsit în alb. Pe latura Sud pe alocurea acest mortar se conservă foarte bine, păstrând și grafite. Durere acestea nu spun nimic deoarece afară de o cruce nu s'a putut scoate alt semn care ar putea să aibe importanță.

În interior zidurile au fost, la fel, imbrăcate în mortar peste care s'a pictat. Două bucăți de mortar colorat ne vorbesc de o tehnică „al secco”: culoarea „temperată” este trasă, subțire, pe o preparație de gips mestecat de nisip, preparațiune înlocuită în epoci mai nou de una formată din gips mestecat cu câlți, paie pleavă, sau tărâțe de cherestea.

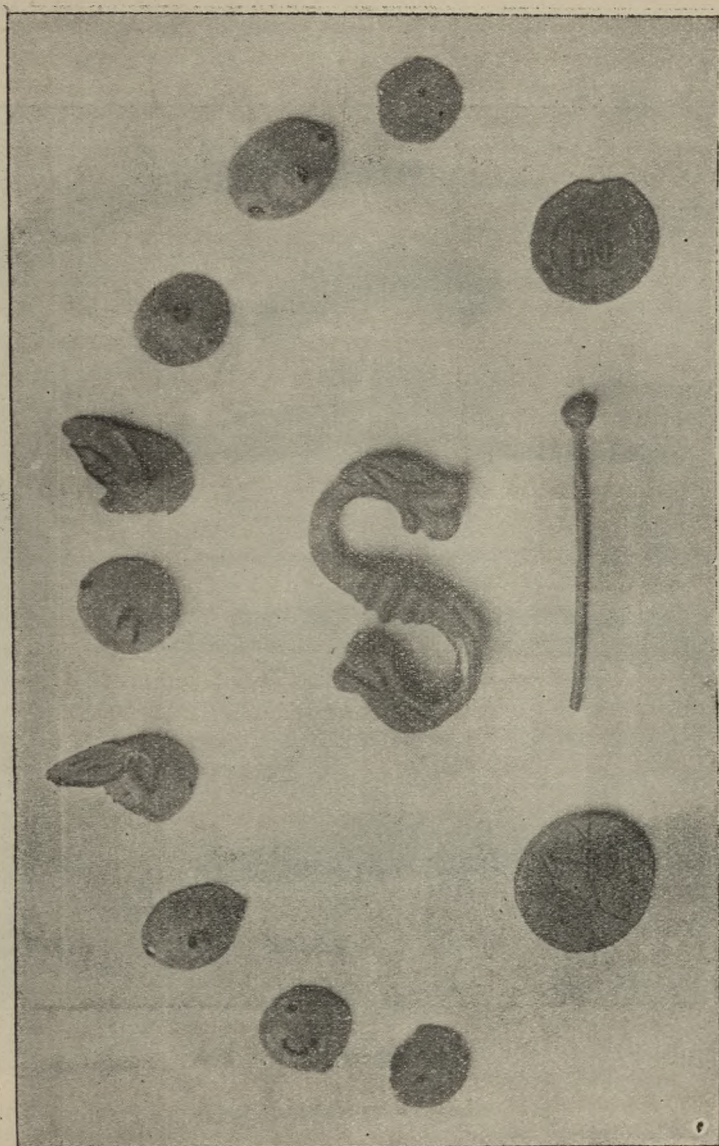
Obiecte.

În S 1., la o adâncime de 2.70 la colțul Nord-Vest s'au găsit mai multe schelete răvășite și printre oase rămășițele unei colane din bronz compusă în origine din sfere de cari atârnau aplici romboidale; cu ocazie săpăturilor s'au găsit numai emisferle cari fiind lipite laolaltă câte două spre a forma sfera, în decursul timpului s'au deslipit. La acelaș colț, în moloz s'a găsit o ghiulea.

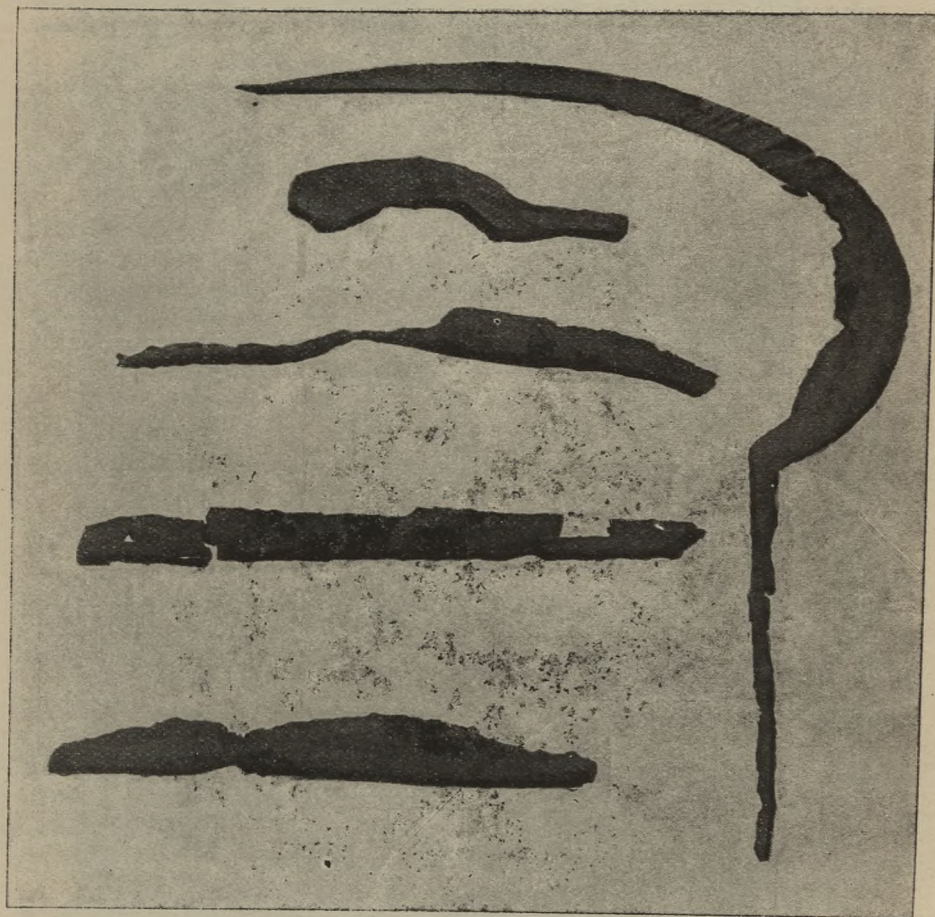
La S. 2 s'a găsit între dărâmături un obiect de bronz a cărei destinație nu se poate preciza mai deaproape permițându-ne cel mult a vedea în acesta un cârlig de lanț, poate de incopciere a unei paftale. În tot cazul execuția lui fină este de remarcă, iar motivul decorativ fiind gură de balaur, deschisă imbucând un glob, ne-ar putea duce în timpuri mai vechi decât originea bisericii ca atare, deci în primele secole ale Evului Mediu.

În dreptul Secțiunii 4 la înălțimea soclului fundamentului și la 1,50 m depărtare de zid s'a dat de un strat gros de cărbune conținând foarte multe cuie, o broască de ușă și alte obiecte de fier aparținând unei uși, precum și câteva bucăți de placaj de bronz — și mai multe potcoave de cizmă.

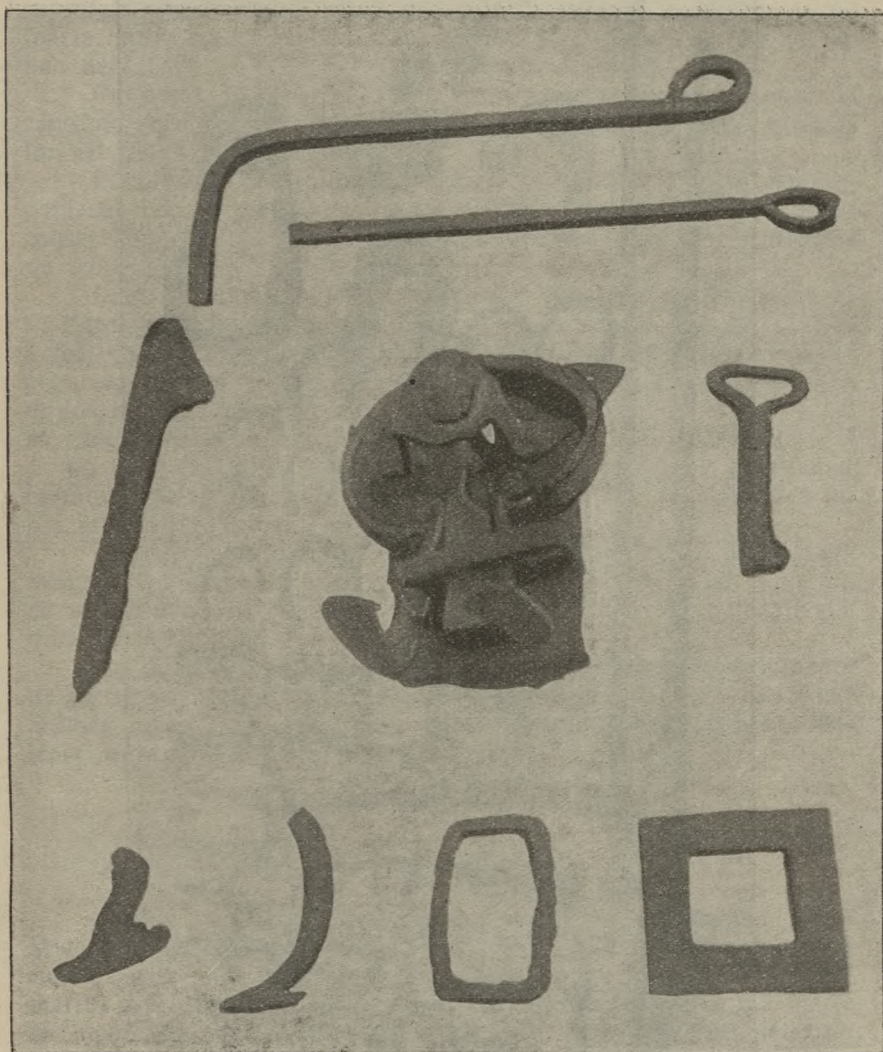
Cu greu se poate admite ca aci, la latura Sud, să fi fost o a doua intrare; în tot cazul urma ei nu se constată în zidul desgro-pat, și care pe această latură deasupra soclului fundamentului se conservă până la 1,50. Existența unei uși s'ar putea admite doar la etaj sau, presupunând că ușa dela Vest în decursul incendiului care a mistuit această zidire, a ars aci, la punctul unde s'au găsit

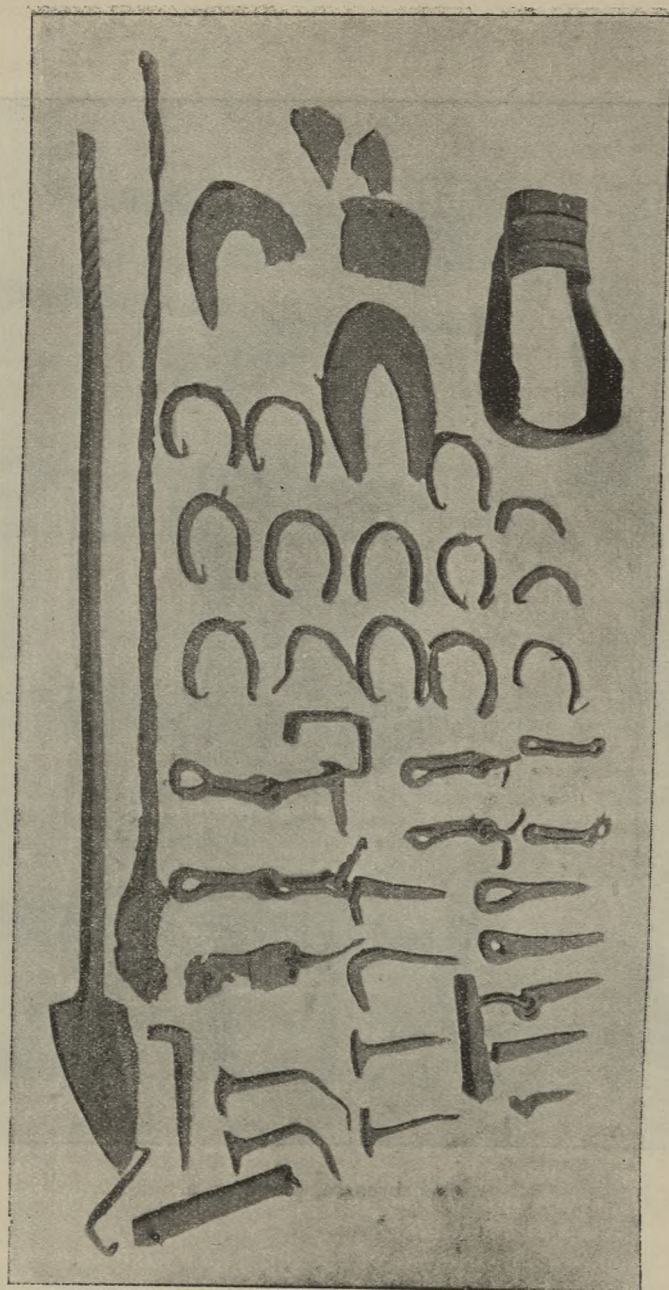
Denar de argint (1596), ac de bronz, nasture de os.
Copcie (?) de bronz, salbă de bronz (mărimă originală)

Secere, cujite.

Chei, broască, undiți, ș. a.

Diferite obiecte de fier.

și o lopată de foc, simplă, în formă de frunză de liliac, cu mânerul învârtit în spirală.

La intrândul de pe latura Sud, în interior, s'au găsit la suprafața pavimentului, alt strat gros de cărbune conținând la fel foarte multe cuie, o a doua lopată de foc, chingi de fer, și un ban dela 1596.

Peste tot, în exterior târnăcopul a scos la iveală oase în cantitate considerabilă, acestea însă toate răvășite încât din situația lor azi nu se poate deduce nimic.

În mijlocul patratului presupus al altarului, a fost desgropată substructia prestolului patrat având laturile de 1.50 m. și conservându-se deasupra pământului virgin până la o înălțime de 0.90.

În jurul prestolului s'au descoperit sub nivelul dușumei 13 schelete, răvășite și acestea, dovadă că în trecut această biserică a fost cercetată și jefuită în repetite rânduri. Cel mai elocvent argument pentru aceasta este faptul că prestolul a fost scobit în mijloc, ca semn că respectivii căutători de comori, au căutat și aici să găsească obiecte de preț sau bani. Se mai dovedește acest jaf și din lipsa totală a obiectelor de preț cum ar fi cele aparținând cultului, găsindu-se, între molozul răscolit, doar obiectele ce nu prezintă nici o valoare în sine.

În apropierea colțului Sud-Vest s'au găsit două mici fragmente din buza unui vas de calcar, cu pereții groși de 0,06 m., cu un diametru presupus de cca 0,30 m. vas care nu putea fi altceva decât baptisterul.

La diferite puncte s'au găsit în total 7 pietre sau fragmente de pietre de șlefuit. Lungimea lor variază între 0,12—0,16 m., lățimea între 0,04—0,07 m., iar grosimea 0,015—0,005 m. Materia lor este ardesie și piatră de gresie.

Ceramica.

Partea mai mare a acesteia este de origine medievală. Pasta este de preferință surie închisă sau roșie. Vasele ale căror resturi s'au găsit se pot grupa astfel: 1) oale de mărime normală, diametrul bazei lor variază între 5—8 cm., 2) olcuțe, 3) o urnă mare, cu pereții groși de 18 mm. din pastă surie, frumos netezită, a cărei înălțime, deducând din bucățile găsite, se poate aprecia la 0,60—0,70 m., 4) urcioare, 5) un fel de farfurii cu decor intern constând din creștături cu un bețișor sau din apăsarea bazei în contur șerpitor, cu degetul, este vorba de decorul în teracotă a unei sobe.

Motivul decorativ afară de cele două maniere amintite, este linia șerpuitoare sau în zig-zag, gravată simplu sub gâtul vasului.

Ceramică decorată.
(Bucățile mai mari, resturi din teracota unei sobe)

Ceramică pictată.

O parte imfină din ceramica găsită este de origine romană, de culoare roșie, avânt pasta fină, din lut bincernut. Bucățile cele mai interesante le constituie fragmentele de gâturi de urcioare.

Desvoltarea verticală.

Cât privește desvoltarea verticală și încheierea arhitectonică a bisericii, se pot face doar anumite ipoteze lipsind dovezi directe pentru aceasta. Dat fiind caracterul gotic al construcției, învederat prin contraforturi și forma longitudinală a ei, se poate presupune, chiar dacă pentru această clădire admitem stilul de trecere, încheierea în boltă construită din cărămidă. Cu toate că materialul considerabil ce va fi conținut această boltă, azi lipsește, deoarece locuitorii din Cărașan și-au construit case din dărâmurile scoase de aci, totuș, că bolta a fost construită din cărămidă și nu din lemn, s'a dovedit prin blocurile de cărămizi, legate cu mortar, găsite în interiorul clădirii, și anume la porțiunea unde începe altarul. Situația acestor blocuri considerabile, prezente în interior, nu se poate explica altcum decât numai prin surparea bolții, ceace nu s'ar putea admite dacă am voi să explicăm aceste blocuri, cu situația lor specială, ca provenind din zidurile verticale.

La laturea Vest a avut turn, ceace se dovedește prin grosimea zidului de m. 1.40, în timp ce restul pereților este peste tot de m. 0,90. Punctele de reazim ale acestui turn au fost pe deoparte laturea amintită și spre Est cei doi piloni despărțitori ai nartexului.

Epocile zidirii.

Dacă în primul moment prezența materialului roman a permis presupunerea că ne aflăm în fața unei construcții romane, odată desgropate mai multe elemente arhitectonice, această ipoteză a fost abandonată. Caracterul construcției, uzul pentru care a fost destinată, exclude orice ipoteză în legătură cu o epocă anterioară Evului mediu. Dealtcum se cunosc destule, cazuri similare cari dovedesc că stațiuni romane au dat materialul necesar bisericilor creștine de mai târziu.

Astfel la Araci (jud. Torontal) între ruinele bisericii medievale s'a găsit o piatră cu inscripție (funerară) folosită în zid¹⁾. În molozul abației din Bulci, din sec. XIII. s'a găsit foarte mult material roman, estras din castrul roman dela Ziridava²⁾. La fel în biserica medieală din Mehadia³⁾, în „turnul lui Ovid“ dela Rueni s'a găsit o inscripție romană⁴⁾ iar biserica din Grebenaț conține multe pietre de talie de proveniență romană⁵⁾.

¹⁾ Felix Milleker: *Délmagyarország római régiségleletei* 1892, pag. 1.

²⁾ Idem, pag. 7.

³⁾ Idem, pag. 20.

⁴⁾ Idem, pag. 33.

⁵⁾ Felix Milleker: *Délmagyarország régiségleletei a honfoglalás előtti időkből*. III. partea 2-a p. 217. Cazuri asemănătoare citează și dl V. Vătășianu în excelenta lucrare: *Vechile biserici de piatră din jud. Hunedoara*, în Anuarul Com. mon. ist. Secția pentru Transilvania, 1930.

Castrul și municipiul Tibiscum, ce se întinde pe o suprafață de câțiva kilometri pătrați între satele Jupa, Ciuta, Iaz, la o depărtare de 12 km. de Căvăran, a livrat imens material așezărilor ulterioare și la fel a fost binevenită și acelor care au înțeles să dureze această biserică din material solid și nu din lemn, ca bisericile obișnuite ale elementului ortodox.

Deodată cu cărămizile, țiglele și cu bucățile de marmoră și calcar aduse dela Tibiscum, s'au strecurat printre acestea și fragmentele de ceramică, mozaic etc., folosite pentru umplerea emblematonului zidurilor.

Biserica noastră a fost ridicată în Evul mediu. Iar stilul gotic al acesteia, dovedit prin contraforturi, ne dovedește aci prezența unei comunități catolice.

Cum însă este lucru știut, că elementul catolic din vechiul județ Caraș, nu numai în primele secole ale ocupațiunii maghiare, ci și mai târziu, prin sec. XV—XVI a fost foarte redus și menținut aci artificial, reprezentat doar prin colonii de călugări, durarea unui monument de aceste impozante dimensiuni și calitate de construcție, n'a fost în nici un caz opera unei parohii catolice a cărei existență aci, nu este amintită. Este însă o dovadă mai mult a solitudinii depusă de regii Ungariei în urma repetitelor ordine papale, de a combate elementul „schismatic” prin toate mijloacele și în primul rând prin cele spirituale. Și dacă cunoscutele represalii în contra Românilor din veacurile XIII—XIV n'au dus la rezultatul așteptat, ivirea unor orduri bineinzestrate materialicește, între băștinașii ortodoxi, putea dacă nu să schimbe înfățișarea spirituală a Banatului, măcar să exercite un control asupra vieții „schismatice” și cu atât mai ușor să se poată executa ordinele regești.

Astfel din secolele XIII—XIV ne sunt cunoscute 13 așezări de ale diferitelor orduri catolice, partea mare a acestora înșirându-se dealungul Mureșului. În Banatul de mijloc cad dintre acestea, trei, și anume *Ittebö*, (în Iugoslavia) înființată la 1221, *Sasvár* (lângă Tiimișoara) înființată în 1223 și *Sagio* (pe lângă Gătaia) înființată la 1320¹⁾.

În aceeași epocă de colonizare religioasă a putut fi construită și biserica-cetate dela Căvăran, cu toate că nici în decimele papale nici în alte documente nu se face amintire despre vr'o abație existând la punctul acesta.

Ordul care a ridicat această biserică a putut fi sau al Ioaniților sau Benedictinilor. Ioaniții au avut afară de un rol spiritual, și conducerea politică a Banatului între anii 1247—1258, fapt ce vine să accentueze importanța lor din toate punctele de vedere.

¹⁾ Dr. Theol. u. phil. Koloman Iuhász: *Die Stifte der Tischanader Diözese in Mittelalter*; dă la sfârșit și o hartă cuprinzând toate abațiile și parohiile aparținătoare, la această epocă, eparhiei Cenad.

În acelaș timp apar și Dominicanii, foarte activi în opera de convertire a băștinașilor, la catolicism. Se mai știe că îndeosebi Dominicanilor le-a fost hărăzită datoria convertirii „schismaticilor”. Papa Grigore al IX în anul 1237 a dat acestora mai multe privilegii: între altele, să poată ridica altare și biserici în părțile bănățene, unde se simția lipsa preoților și a bisericilor. Dealtă parte, îi ordonă regelui Bela al IV să ajute cât poate opera de călugărilor, dacă e nevoie și prin puterea armelor.

În 1365 Franciscanii au înregistrat un succes mai pronunțat de convertire a Românilor iar magnații unguri, le-au zidit mai multe mănăstiri în părțile bănățene, între cari se citează cele dela *Orșova, Hațeg, Caransebeș, Cseri și Ineu*¹⁾.

În lipsa totală de documente asupra zidirii acestei biserici ne putem baza doară pe analogii și ipoteze.

O analogie foarte prețioasă ne prezintă în tot cazul abația dela *Bulci* zidită în anul 1225²⁾, ale cărei ruine au fost dărâmate în anul 1871. Această abație a fost construită la fel cu biserica din Căvăran, din materialul scos dintr’o stațiune romană din apropiere, probabil *Ziridava*, apoi importantă este îndeosebi împrejurarea că și aci ca și la Căvăran *altarul bisericii este un patrat regulat*³⁾. Alte date lipsesc încât o paralelă sigură se va putea face numai atunci, când se va putea desgropa și planul bisericii deacolo.

Totuș bazându-ne pe caracterul stilistic al zidurilor dezgropate și îndeosebi pe identitatea formei altarului de aci și dela *Bulci*, credem a nu greși dacă punem zidirea acestei biserici în sec. XIII-lea.

Afară de argumentele acestea de ordin stilar și justificate de prezența unor puternice orduri catolice în Banat în sec. XIII-lea, ipoteza noastră se mai poate susține și cu împrejurarea că aci, la Căvăran, se va dovedi un foarte important punct politic în sec. XIII — o capitală de district — până acum ignorată din cauza confuziei pe care *Pesty Frigyes* o face atunci când vorbește de orașul *Caransebeș*. Vom arăta într’un studiu următor că tot cece s’a scris asupra istoriei *Caransebeșului* — și s’a scris mult — de către numitul istoric, trebuie împărțit între *Caran* — care nu e altceva decât *Căvăranul* — și *Sebeș*.

În felul acesta vom găsi amintit *Căvăranul* în sec. XIII. ca oraș și punct strategic și politic important. Astfel se esplică prezența aci a unei biserici catolice atât de importantă și ivirea unei comunități în mijlocul unui cuib „de schismatici” tot așa precum în secolul următor Franciscanii fac acelaș lucru la *Caransebeș, Hațeg, etc.* Epoca de înflorire a *Căvăranului* este sec. XIII—XIV deci numai în această epocă a putut fi zidită și biserica noastră.

¹⁾ Karácsony János: dr.: Magyarország egyháztörténete 970—1900-ig pag. 59 sgg.

²⁾ Dr. Koloman Juhasz op. cit. pag. 53.

³⁾ Pesty Frigyes: Krassóvármegye története vol. II, p. I. pag. 89.

Dar din această epocă nu avem numai ruinele bisericii. Pe locul „*Seliște*“, prin curțile și grădinile oamenilor se mai găsesc galerii-pivnițe — de aci legenda tunelului — fragmente de drumuri și piețe (?) pietruite, amintite de Pesty Frigyes¹⁾.

Deci în jurul acestei biserici s'au înșirat probabil și așezările călugărilor, încât parecă avem de-a-face cu o abație în toată puterea cuvântului. Iar orașul Căvăran, zidit solid din piatră, este îngropat azi sub grădinile și casele locuitorilor.

Până când, deci, se va putea dovedi contrariul, *zidirea acestei biserici o vom pune în sec. XIII*. Din această epocă datează construcția sprijinită de cele 4 contraforturi, constatate originale.

Intr'un al doilea timp biserica slăbită sau chiar stricată din motive pe care nu le știm, a trebuit să fie reparată. Atunci s'au adaus două contraforturi mai tari la punctele de unde pornește construcția altarului și atunci s'au ridicat și cele 4 bastioane — câte două pe latură — despre care am făcut amintire.

S'ar putea pune ipoteza stricării bisericii, poate a arderii ei în decursul incursiunilor tătare, și refacerea ei, după ce a trecut pericolul. În felul acesta contraforturile ulterioare și bastioanele ar data și acestea din sec. al XIII — sau cel mult dela începutul sec. XIV.

Dar proporțiile impozante și structura masivă a bastioanelor ne pot deschide și o a doua ipoteză și anume transformarea ulterioară a tipului longitudinal în tip central prin ridicarea unei bolte centrale pe acești patru piloni masivi. Dacă am admite această schimbare, data ar trebui s'o căutăm într'o epocă în care poate — afirmându-se tot mai mult elementul ortodox prin organizmele bisericești întărite și alimentate și de voievozii românilor, bulgari și mai târziu sârbi — această biserică în origine catolică a fost transformată în una ortodoxă. Cu atât mai mult că ordurile catolice de care am pomenit, dispar repede — se mai țin franciscanii în sec. XIV—XV în câteva localități mai de seamă — ca apoi până la primii ani ai Reformei să domine aproape exclusiv elementul românesc ortodox. Deci dacă s'ar admite această ipoteză, atunci transformarea bisericii s'a putut face până cel mult în sec. XV-lea, cu atât mai vărtos că după această epocă orașul Căvăran începe să decadă, mutându-se o bună parte din cetățenii de aci la Sebeș.

Biserica a avut de suferit din cauza bombardamentului și este foarte probabil că aceasta s'a întâmplat la începutul sec. al XV. Atunci a fost dărâmată de bombardament, ceace se constată din stratul de moloz, care fiind curat și fără depuneri lente de humă ne dovedește că stricăciunea a fost de scurtă durată, provocată deci prin factori externi. Că această construcție a fost stricată într'adevăr de bombardament se constată și din cele câteva ghiulele găsite de locuitori între dărâmături. Tradiția — care poate să fie

¹⁾ Krassóvármegye története, vol. II. p. I. pag. 254.

adevărată — spune că turcii au tras cu tunurile de pe muntele *Pleșu* deci dela Răsărit. Fapt este că în decursul săpăturilor făcute de noi, o ghiulea s'a găsit în exterior lângă zid, la colțul nord-vest.

Natural că așezarea de oraș sau mai târziu de sat a Căvăranului, a suferit mult, încât în sec. XVII-lea acesta este aproape pustiu. La această epocă dăm de prima urmă istorică scrisă. Anume călătorul Sandor Pal notează în carnetul său, că venind din Constantinopol, în anul 1687, s'a oprit în cetatea *Sebeș* (Caransebeșul de azi), iar după ce a vizitat cetatea, mânezi *a plecat disdedimineață și a sosit pe la amiazi la un sat pustiu Kauran; acesta nu mai are nici o clădire decât numai un zid de piatră dărâmat.*¹⁾

Acest „zid de piatră dărâmat” nu este altceva decât ceace din biserica noastră a mai supraviețuit în sec. XVII-lea. Probabil deci că stricarea ei s'a făcut cu mult mai înainte, dacă a mai rămas abea un zid de piatră și dacă, la fel din cauza războaielor, locuitorii au părăsit această localitate, ce la data amintită este de tot pustie.

Rezumând: din acest studiu reiese mai întâi faptul că în secolul al XIII-lea, unul din punctele, ce prin importanța lor atât social-politică cât și spirituală, trebuiau controlate de aproape și înglobate în sistemul de convertire al catolicizmului, era și Căvăranul. Acesta fiind unul dintre primele nuclee de organizație politică a Românilor, amintit ca district încă din sec. XIII-lea, — însă la Caransebeș, și nu aci — ridicarea acestei biserici, sau abații se poate pune în acest secol, cu atât mai vârtos că prezintă elemente identice cu biserica dela Bulci, a cărei înființare este documentată la 1225.

Se poate formula ipoteza, că odată părăsită de ordurile catolice, această biserică a trecut în posesiunea băștinașilor.

A fost dărâmată de bombardament probabil în sec. XV-lea.

În sec. XVII. din această biserică nu mai supraviețuia, decât un zid „ciuntit”, de piatră.

Prin faptul că nu s'au făcut săpături la acest punct, istoricii vechi au pus concluziunile lor greșit, orientându-se superficial după materialul roman, iar necunoașterea caracterului acestei construcții a atras după sine și o eroare istorică ce se cere rectificată azi, cu atât mai vârtos că este vorba de o prea frumoasă dovadă a unui organism românesc, localizat de istorici, greșit, în altă parte.

Despre rolul Căvăranului în viața românească din Banatul secolelor XIII—XIV, vom vorbi în numărul viitor al revistei noastre.

I. MILOIA

¹⁾ Pesty Frigyes: Krassó vármegye története. Bpest. 1884. vol. II. p. I. pag. 253.

Die mittelalterliche Kirche bei Căvăran.

(Auszug aus der vorherigen Studie.)

Zwischen der Gemeinde Căvăran und der Eisenbahnlinie befindet sich, auf Grund des Herrn N. Neagoe, ein elyptischer Hügel, von 40 M. Länge und 25 Meter Breite. Dieser wird von den alten Hystorikern — wie F. Milleker und F. Pesty, und auch andere Schriftsteller — als eine prähistorische Erdburg oder als eine römische Siedlung betrachtet; selbst Milleker meint, dass dieser Hügel wäre die Vorburg des „*Castrum* und *Municipium Tibisci*“, welcher sich 12 Km. nach Süd-Osten befindet.

Die im Herbst 1930 ausgeführten Grabungen ergaben das überraschende Ergebnis, dass dieser Hügel keine Erdburg noch weniger eine römische Vorburg, eher eine mittelalterliche Kirchenfundstätte sei.

Die dortigen Ausgrabungen ergaben nur das Fundament des obengennanten Gebäudes, *in opus incertum*, wozu das Material aus dem *Castrum Tibiscum* (bei Jupa) verwendet wurde; aus dem Fundament ist ersichtlich, dass dieses Bauwerk im gotischen Stille ausgeführt war und zwar ursprünglich mit vier Contraforten, zu denen später noch zwei stärkere Contraforten und vier Basteien, an die nördliche und südliche Seite — je zwei — hinzugefügt wurden.

Im Innern der Kirche wurden noch, an der westlichen Seite, zwei Pfeiler vorgefunden, die, in dieser Form, als Stütze des Turmes und zugleich als Scheidung (Nartex) der beiden Geschlechter dington. Im Viereck des Sanctuarius wurde das gut erhaltene Fundament der „Mensa“ entdeckt.

Die vorgefundenen Reste und Gegenstände representieren für sich keinen besonderen Wert, aber dienen dazu um das Leben und Vergehen dieses Bauwerkes zu ergründen.

Die Entstehung dieser Kirche wird auf das XIII. Jahrhundert geschätzt, mit folgender Begründung:

1. Das Still ist gotisch, also die Kirche war ursprünglich katholisch.

2. Im XIII—XIV. Jahrhundert ist die Bekehrungsaktivität der katholischen Kirche um die griechisch-orientalischen Rumänen am

intensivsten. In jener Zeit wurden die Joaniter und Dominikaner seitens der ungarischen Könige besonders unterstützt, um katholische Gotteshäuser zu errichten.

3. Die ungewohnte viereckige Form des Sanctuariums ist identisch mit dem Sanctuarium der Abteikirche zu *Bulci*, die im Jahre 1225 erbaut wurde.

4. Das Dorf Căvăran war bisher ein unbedeutender Ort; auch F. Pesty tat kaum Erwähnung darüber, obzwar im XIII. Jahrhundert dieser Ort eine, für die rumänische Geschichte, grosse soziale und politische Bedeutung hatte.

All dieses in Betracht gezogen, ist die Kirche zu Căvăran und die wahrscheinlich hier einst existierte, jetzt aber vollkommen verschwundene Abtei, als ein im XIII. Jahrhundert erbautes Werk zu betrachten.

Die Kirche wurde im XV. Jahrhundert durch ein türkisches Bombardement vernichtet; in den Aufzeichnungen eines Reisenden, vom Jahre 1687, wurde der Ort Căvăran als vollständig verlassen erwähnt, „nur die Ruine einer Mauer war noch vorhanden“. Diese Mauer, ist das Überrest des erwähnten Kirchengebäudes.

Interessant ist, dass von dieser Kirche weder in den päpstlichen „decima“-Listen, noch in den zeitgenössischen sonstigen Dokumenten die die im XIII—XIV. Jahrhundert in Banat vorhandenen Kirchen und Abteien aufzeichnen, niemens erwähnt wird.

Auf dieser Weise müssen wir die Zahl der Banater katholischen Klöster, durch diese Entdeckung, mit einer Zahl erhöhen.

Die Gründe, warum dieses solid und ausgedehnt gebaute Kloster gerade in Căvăran gegründet wurde, wird in einer dem nächst erscheinenden Studie, näher beleuchtet.

